

SARTRE'İN FENOMENOLOJİK DUYGU KURAMI

Aslı YAZICI *

Özet

Sartre'in kendi döneminin psikoloji yaklaşımlarını ele alarak fenomenolojik psikoloji temelinde geliştirdiği duygu kuramı birçok özgün de ere sahiptir. Bu çalışmanın genel amacı bu özgünlüğü ortaya koymaktır. Çalışmanın ikinci amacı Sartre'in kuramının çağdaş duygu kuramları arasındaki yerini göstermek, özellikle bilişsel duygu kuramı üzerine olan etkisini tanıtmaktır. Onun fenomenolojik duygu kuramı duyguda öncelikli savunuyor olsa da duyguyu fiziksel-bedensel açıklamaya indirgeyen duygusal kuramlardan temelde farklıdır. Buna karşın, son dönem kimi çalışmalarında savunulan bilişsel-duygusal yaklaşımının temel iddialarının Sartre'in fenomenolojik duygu kuramında yer aldığını görüyoruz.

Anahtar kelimeler: Sartre, duygular, fenomenolojik duygu kuramı

SARTRE'S PHENOMENOLOGICAL THEORY OF EMOTIONS

Abstract

Having criticized the dominant psychological theories of his time, Sartre developed a theory of emotions based on a phenomenological psychology. The general aim of this paper is to introduce the originality of his phenomenological theory of emotions. The paper also attempts to show the place of his theory among contemporary theories of emotions, paying special attention to identify his influence on cognitive theory. Although Sartre's theory takes subjectivity into account, it differs in essence from the theories that reduce the explanation of emotions to physical-bodily statements. However, the basic claims of the cognitive-cum-affective theory of emotions, one of the latest theories existed in the literature, constitute substantial parts of Sartre's theory.

Key Words: Sartre, emotions, phenomenological theory of emotions

* Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitim Bölümü, Tokat, Türkiye, (Assist. Prof. Aslı YAZICI, Gaziosmanpaşa University, Faculty of Education, Department of Secondary Social Studies Education, Tokat, Turkey) , ayaziciasli@hotmail.com.

G R

Diğer çalışmalar arasında Sartre'in çok az bilinen eserlerinden biri *Duygular: Bir Kuram Taslağı* adlı eseridir.¹ Oysaki Sartre'in bu eserde geliştirmeye çalıştığı duygu kuramı onun daha sonraki psikoanalitik çalışmalarında etkili olmuştur. Solomon'a göre, bu eser *Varlık ve Hiçlik*'e bir giriş çalışması olarak okunmalıdır; öyle ki, Sartre'in duygu kuramı olmadan *Varlık ve Hiçlik*'in temel iddialarının anlaşılması mümkün değildir.² Sartre, *Duygular*'da ortaya koyduğu kuramını daha sonraki eserlerinde geliştirmeye çalışmamıştır. Bu eser ilkin onun *La Psyche* adlı dört yüz sayfalık çalışmasının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, Sartre, daha sonra *Duygular*'ı çıkararak *La Psyche*'i ayrı bir eser olarak bastırır. Bu kararın arkasında birincisinin özgün olmasına karşın ikincisinin özgün olmaması düşüncesi yatar. Kendi ifadesiyle, “[*La Psyche*] bir başka üslupta açıklamakta olduğum Husserl'in düşüncelerini yineliyordu, altı üstü katıksız Husserl'di, özgün değildi. Oysa *Duygular*'ı özgünlüğü için alı koydum.”³

Duygular'da Sartre'in iki temel amacı vardır. Bunlardan ilki kendi döneminin psikolojisine kökten bir eleştiri yapmaktır. Ona göre, çağdaş psikoloji sadece “olgulara” odaklanarak insanı deneysel bilginin sınırları içinde anlamaya çalışır.⁴ Ancak, böyle bir yaklaşım gerçek anlamda insanı, onun özünü ve varoluşunu anlamaktan çok uzaktır; çünkü, insan varoluşu ve yaşamı olguların toplamından daha fazla bir şeydir. Bu nedenle, psikolojinin ve psikolojizimin yetersizliklerini giderecek, aynı zamanda insan doğasını, özünü ve varoluşunu daha iyi anlamaya sağlayacak yeni bir psikolojiye ihtiyaç vardır.⁵ Sartre, bu yeni psikolojiyi insan bilincinin özsel yapısını inceleyen “fenomenolojik psikoloji” olarak adlandırır. *Duygular*, aslında böyle bir psikolojiyi temellendirmek için “fenomenolojik psikolojide bir deney” çalışmasıdır.⁶ Sartre'a göre, böyle bir psikolojiyi kurmak için “ruhsal olanın ötesine, insanın dünyadaki durumunun ötesine, ‘fenomenolojik indirgemeye’ veya ‘dünyayı parantez olarak’ ulaştığımız kısımla bilince gitmeliyiz.”⁷

¹Jean-Paul, Sartre, *The Emotions: Outline of A Theory*, translated by Bernard Frechtman, New York, USA: Philosophical Library, 1948.

²Robert C., Solomon, *Dark Feelings, Grim Thoughts: Experience and Reflection in Camus and Sartre*, Cary, NC, USA: Oxford University Press, 2006, 94.

³Simone De Beauvoir, *Veda Töreni ve Jean-Paul Sartre'la Söyleşiler*, çeviren Beyhan Kayıhan, İstanbul: Varlık Yayınları, 1983, 238.

⁴Sartre, *The Emotions*, s. 2.

⁵Sartre, *The Emotions*, s. 9

⁶Sartre, *The Emotions*, s. 21

⁷Sartre, *The Emotions*, s. 11

Bu genel ele tiri çerçevesinde Sartre'ın ikinci amacı özgün bir duygu kuramı ortaya koymaktır. *Duygular*'ın son bölümünde Sartre ortaya koymu oldu u duygu kuramıyla amacının “fenomenolojik psikoloji kurma deneyimine hizmet etmek” oldu unu açıkça belirtmi tir.⁸ Bu açıdan bakıldı ında onun duygu çözümlemesi fenomenolojik psikolojisinin özünü anlama açısından son derece önemlidir. Sartre'a göre, mevcut psikoloji yakla ımlarının temel hatası duygu açıklamasında da kendini gösterir. Bu yakla ımlar duygunun özünden çok duyguyla ilgili olgulara odaklanarak duyguları anlamaya ve tanımaya çalı ır.

Duygular'da Sartre hem James-Lange hem de Freud'un duygu kuramlarına ele tiri getirirken Husserl ve Heidegger'den aldı ı fenomenolojik yöntemi kullanır. Heidegger'e atıfta bulunarak “duyguda, ...insan gerçekli inin bütünü” bulundu una dikkati çeker.⁹ Duygular, insan do asının, gerçekli inin ve özünün ortaya konması açısından önemlidirler. Kendini dünyaya kar ı ‘yükselten’ ve ‘yönelten’ insan gerçekli i olarak duygu kendi tarzında bilincin tümünü; varolu sal açıdan baktı ımızda insan gerçeklili ini anlamlandırır.¹⁰ Bu manada Sartre'a göre, “duygu ilinti de ildir, bilincin varolu unun bir biçimidir”¹¹ ve “duygunun fenomenolojik tanımı bilincin özsel yapısına ı ık tutacaktır çünkü bir duygu kesinlikle bir bilinçtir.”¹² Bu çerçevede de erlendirdi imizde olguları de il de özleri ara tıran bir “fenomenolo un görevi duygunun anlamını çalı maktır.”¹³

Bu makalenin temel amacı kendi özgünlü ü içerisinde Sartre'ın duygu açıklamasını tanıtarak onun “fenomenolojik duygu kuramının” ça da duygu kuramları arasındaki yerini belirlemektir. Sartre'ın fenomenolojik duygu kuramının Solomon aracılı ıyla özellikle bili selci kuramlar üzerine etkisi olmu tur. Bu makalenin di er amacı bu etkiyi göstererek Sartre'ın kuramının bili sel ve duyu sal duygu kuramları arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaktır.

Sartre'ın Fenomenolojik Duygu Kuramı

Sartre, bir yandan kendi kuramını geli tirirken, di er yandan da, yukarıda ifade etti imiz gibi, döneminin psikolojisinin ve duygu anlay ılarının kapsamlı bir ele tirisini yapar. Bu ele tirilerin hedefinde William James, Pierre Janet Cannon ve Sherrington gibi dü ünürler ile tüm fizyolojik duygu

⁸ Sartre, *The Emotions*, s. 92

⁹ Sartre, *The Emotions*, s. 14

¹⁰ Sartre, *The Emotions*, s.17

¹¹ Sartre, *The Emotions*, s. 91

¹² Sartre, *The Emotions*, s. 14-15

¹³ Sartre, *The Emotions*, s. 1

kuramları; James Watson gibi erken dönem davranışçıları; Wittgenstein ve Gilbert Ryle gibi geç dönem felsefi davranışçıları yer alır. Sartre, özellikle James'in duygu kuramını tartışırken, duygunun sadece fiziksel bir düzensizlik veya fizyolojik bir olay olarak tanımlanmasının sorunlu olduğunu açıkça belirtir. Çünkü bu kuramlarla duygunun fizyolojik doğası açıklanabilir ama "ruhsal" yanısıra açıklanamaz. Ayrıca, duyguların anlamlı olduğunu ve onların bir eylemleri anlamlandırdıkları göz ardı edilerek duyguların işlevselliği ve amaçsallığı duygu açıklamasının dışında bırakılmıştır. Kısaca belirtmek gerekirse Sartre'in kendi duygu kuramından önceki duygu kuramlarına karşı öne sürdüğü temel iddiaları şunlardır: Bilinci dikkate almayan, duyguların anlamlı ve amaçsal olduğunu varsaymayan bir kuram duyguları yeterli bir şekilde açıklayamaz.

Duygular'ın ikinci bölümü Freud'un duygu kuramına eleştirisine ayrılmıştır. Sartre'a göre, diğer duygu kuramlarından farklı olarak Freud'un psikoanalitik psikolojisi ruhsal olgulara vurgu yapan ilk kuram olması ve duygunun işlevini ve amaçsallığını kabul etmesi açısından önemlidir.¹⁴ Sartre, Freudçu duygu kuramının duyguyu "bir denetleyici tarafından bastırılmış bir arzunun *sembolik* ifadesi" olarak gördüğünü belirtir.¹⁵ Solomon'un da belirttiği gibi, Sartre'a göre, Freud'un kuramı duyguyu anlamlı ve amaçsal olarak tanıtır; ancak, bu nitelikleri sembolik ifadeye yükler.¹⁶ Hâlbuki bir bilinç durumu olarak duygu amaçsallığını ve anlamlılığını öznel varoluşu çerçevesinde sunar.

Sartre, kendinden önceki duygu kuramlarını ele tirdikten sonra "Duygu nedir?" sorusuna şu açıklama ile karşılık verir:

"Duygu, dünyanın dönüşürülmesidir. Önümüze çıkan yollar fazlasıyla engembeli oldu unda veya yolumuzu göremediğimizde, böylesi sıkıntılı ve zor dünyada yaşamayız artık. Bütün yollar engellenmiştir. Ama yine de hareket etmek zorundayız. Bu yüzden dünyayı değiştirmeye çalışırız; yani, eylemler ve onların potansiyelleri arasındaki ilişkileri belirlemeye bir süreç tarafından değil de sihir tarafından yönetiliyoruz gibi dünyayı ya da arız."¹⁷

Bu paragrafta Sartre'ın fenomenolojik psikolojisi çerçevesinde sunduğu duygu açıklamasının anahtar kavramları yer alır. Bunlar, "dünyanın dönüşürülmesi", "sihir" ve "zor" kavramlarıdır. Sartre, duygu kuramını ontolojik anlamda da desteklemeye çalışmaktadır. Ona göre, dünya bilince iki şekilde belirir. Birincisi "araçsal bütünlük dünyası" ikincisi ise "araçsal

¹⁴ Sartre, *The Emotions*, s. 41

¹⁵ Sartre, *The Emotions*, s. 44

¹⁶ Sartre, *The Emotions*, s. 99

¹⁷ Sartre, *The Emotions*, s. 58

olmayan bütünlük dünyası.”¹⁸ Araçsal bütünlük dünyası ile Sartre neden sonuç ili kisi içersinde olan belirlenimci dünyayı anlatırken araçsal olmayan bütünlük dünyası ile sihirli dünyayı kasteder. Duygu, belirlenimci dünyanın sihirli dünya içine “ani bir dü ü üdür.” Bir ba ka ifadeyle, “araçlar dünyası aniden yok olup gitti inde ve sihirli dünya onun yerine belirdi inde duygu vardır.”¹⁹ Sartre’ın kuramında “sihir” kavramı belirlenimci dünyanın dönü türülmesine göndermede bulunur. Sartre bu kavramı nedensellik dünyasının dönü türülmü varolu sal yapısını anlatmak, dönü türülmü bir bilinç durumunu ifade etmek için kullanır. Duygusal bilinç, dünyanın bilincidir.²⁰ Duygusal davranı , Sartre’a göre, di er davranı biçimlerinden farklıdır. Di er davranı lar belirlenimci bir süreç çerçevesinde ortaya çıkarken, duygu tarafından dönü türülen dünya yeni bir boyutta belirir. Duygu, dünyanın niteli ini de i tirir ve onu yeniden *yapılandırarak* onu belirlenimci nedensellik dünyasından “sihir” dünyasına ta ır.

Sartre, duygu tanımlamasında kullandı ı “zor” kavramını duygusal davranı ı bir hayal kırıklı mın üstesinden gelme ve gerilimi azaltma çabası olarak göstermek için kullanır. “Zor” dünyanın algılanmasına yönelik bir kavramdır. “Zor” algıda verilir ve algılanan zorluk tam da dünyayı de i tirmeye, dönü türmeye neden olan eydir. Zorluk dünyayı farklı bir ekilde kavrayan yeni bir dü ünümsel olmayan bilince neden olur. Duygusal bilinç, “zor” olarak algılanan nesnel bir durumdan kaçmak veya onu reddetmek için “sihiri” kullanır. Reddetme veya kaçma, duygusal edimin kendisini tanımlar. Reddetme veya kaçma, nesnel dünyanın kar ısına sihir yoluyla hayali bir alternatif koymaktır. Bunu açıklamak için Sartre çe itli örnekler tartı ır. Bunlardan birisi camı üzüm isteyen ve bu iste i kar ılamak için ula abilece inin ötesindeki bir salkımı koparmaya çalı an bir ki inin durumuyla ilgilidir:

“Bir salkım üzüm almak için elimi uzattım. Alamadım. Ula abilece imin ötesinde. Omuzlarımı silktim ve elimi indirdim, ‘Onlar çok çi .’ diye mırıldanarak devam ettim. Tüm bu el hareketleri, kelimeler ve davranı lar kendileri için yapılmadılar. ... lk önce üzümler kendilerini toplanabilir olarak sundular. Ancak bu cezp edici nitelik kısa sürede dayanılmaz oldu çünkü potansiyel olarak gerçekle emedi. Bu dayanılmaz gerilim daha sonra üzümlere çatı mayı çözecek ve gerilimi azaltacak yeni bir nitelik, ‘Onlar çok çi .’ niteli ini yamamak için bir güdüye dönü tü.”²¹

¹⁸ Sartre, *The Emotions*, s. 90

¹⁹ Sartre, *The Emotions*, s. 90

²⁰ Sartre, *The Emotions*, s. 56

²¹ Sartre, *The Emotions*, s. 61

Üzüm iste i olan ki i üzümlere ula amayınca bu iste ini ilkin “Onlar çok çi .” inancına, bu inanç çerçevesinde da “Onlar yenmez.” inancına dönü türerek üzüm iste ini bırakıyor. Burada arzulan ve ula ılması mümkün olmayan arasında yükselen dayanılmaz gerilim yeni bir niteli i veya anlamı getiriyor: “Onlar çok çi .” Gerilim dayanılmaz oldu unda mevcut duruma kar ı olan e ilimimiz de i ir ve mevcut durumla ili kili nesne veya bir duyumu yeni bir biçimde anlarız. Duygusal edimde, dünyayı yeniden hayal ederiz. Algılanan ve var olan bir durum yerine alternatif bir durum yaratarak yeni bir anlam yapılandırırız. Böylece istedi imiz, arzuladı ımız sonuç çerçevesinde dünyayı yeniden kurarız. Bu çerçevede dü ünüldü ünde, Sartre’a göre, duygusal dönü türme, dünyayla ili kilerin de i tirilerek dünyanın dönü türülmesidir.

Duygular, reddetti imiz veya olumsuzlamaya çalı tı ımız dünyaya kar ı seçimlerimizdir. Sartre bunu açıklamak için korku örne ini verir:

“Vah i bir hayvanın bana do ru geldi ini gördüm. Ayaklarım dolandı, kalbim daha hızlı çarptı, yüzüm sarardı ve bayılıp dü tüm. ...Bu yine de bir kaçma davranı ıdır. Burada bayılma bir sı ınaktır. Bu, *benim için* bir sı ınak, yani vah i hayvanı *daha fazla görmemek için kendimi* koruma çabam olarak dü ünülmesin. Normal yollarla ve belirlenimci ba lantılarla tehlikeden sakınma gücünden yoksun oldu um için onu reddettim. Onu ortadan kaldırmak istedim.”²²

Sartre’a göre, edilgen korkuyla ili kili olarak bu örnekte kaç ı “eylemde bayılıp gitmektir; tüm bedeniyle birlikte tehlikeli nesneyi olumsuzlayan sihirli davranı tır.”²³ Bu çe it bir bayılma eylemi bir unutmaya, tehlikeyi olumsuzlama yoludur. Bu örnekte Sartre korkunun gerçek anlamının açık hale geldi ini söyler: “Sihirli davranı la dı dünyanın bir nesnesini reddetmeyi hedefleyen bir bilinç ve nesneyi hiçle tirmek için kendini hiçle tirmeye devam edecektir.”²⁴ Sartre’a göre, duygular dünyayı kontrolümüz altındaym ı gibi hayal etmenin yollarıdır. Bu ekilde hayal etme edimsel olanın, nedensel olarak yönetilen dünyanın bastırılmasıyla ve reddedilmesiyle, olumsuzlanmasıyla i leyebilir. Ona göre, duygusal edimler, anlamlı ve önemli olmalarına ra men, “etkisiz ” davranı larıdır. Etkisiz davranı lar da üstesinden gelinmesi gereken durumun kendinden çok kendimizdir. Duygusal edimlerde dünyayı oldu u gibi kabullenmekten çok kendi imgesel kurgumuz içersinde biçimlendirdi imiz ekliyle dünyayı kabulleniriz. Hâlbuki nedensellik yasaları çerçevesinde belirlenen dünya

²² Sartre, *The Emotions*, s. 62

²³ Sartre, *The Emotions*, s. 63

²⁴ Sartre, *The Emotions*, s. 64

oldu u gibi olmaya devam etti inden bizim imgesel kurgumuz çerçevesinde yarattı ımız dünyadaki davranı larımız (duygusal davranı larımız) bu dünyayı gerçekte hiçbir ekilde kontrol edip de i tiremez. Bu yüzden de Sartre duygusal edimlerin etkisiz ve yararsız edimler oldu u konusunda ısrarcıdır.

Sartre, duyguyu kaçınma, reddetme veya sorumlulu u üstlenmeme olarak tanımlarken bir ba ka örnek sunar:

“Kısa bir süre önce babasının kendisine kollarında a rı hissetti ini ve az da olsa felç olmaktan korktu unu söyleyen genç kız örne ini dü ünün. Genç kız yere yuvarlanır, birkaç gün sonra da aynı iddette tekrarlayacak ve sonunda onu doktorlardan yardım almaya zorlayacak deh et bir duyguya kapılır. Tedavisi esnasında babasına bakma ve bir hasta bakıcının çetin ya amını sürdürme fikrinin aniden dayanılmaz göründü ünü itiraf eder.”²⁵

Sartre’a göre, bu örnekte oldu u gibi duygu engelleyici bir davranı gösterir. Genç kız ya lı babasına bakmak istemedi ini fark etmemek ve bu durumun getirdi i sorumlulu u yerine getirmemek için hasta olur. Buradaki duygusal kriz sorumlulu un terk edilmesidir.²⁶ Duyguları anlamlı olarak tanımlarken Sartre onların bizim temel seçimlerimizi ifade etti ini söyler. Onlar olası hedeflere kar ı arzu stratejilerimizi anlatır. Duygular çatı mayı önleyici stratejilerdir. Bu arzu stratejilerinin yerine getirilmesi duyguların ba ka bir özelli i olan duyguların inançla birlikte var olma özelli i aracılı ıyla olur.²⁷ Duygular, dünya hakkında yanlı inançlara sahip olmamıza izin vererek çatı mayı önlerler.

Sartre’ın fenomenolojik duygu çözümlemesinde duygular sadece bili sellik ve bilinç alanına ait olu mlar de il, aynı zamanda epistemik boyutu olan zihinsel ifadelerdir. Çünkü Sartre’ın açıklamasında inanç duygusal bilincin di er bir yönüdür. Ona göre, “duygu bir inanç fenomenidir.”²⁸ “Do ru duygu... inançla birlikte gider.”²⁹ Duygu dünyayı dönü türürken, aslında dünyaya yönelik inançlarımızı de i tirerek dünyaya yönelik algı ve tutumlarımızı de i tirir. Bu ekilde dünyayı anlama biçimimizi dönü türür. Sartre’ın duyguları bir inanç fenomeni olarak görmesi onun ça da duygu felsefesinin temel sorunsallarına nasıl yakla tı mı da görmemiz açısından önemlidir. Duygunun rasyonelli i ve epistemik boyutu problemlerini cevaplamak Sartre’ın fenomenolojik duygu açıklamasının oda nda olmamasına ra men onun açıklamasından inanç fenomeni olarak duyguların

²⁵ Sartre, *The Emotions*, s. 26

²⁶ Sartre, *The Emotions*, s. 67

²⁷ Sartre, *The Emotions*, s. 73

²⁸ Sartre, *The Emotions*, s. 75

²⁹ Sartre, *The Emotion*, s. 73

do ru ya da yanlı olabildi i, rasyonel veya rasyonel olmayan olarak de erlendirebildiklerini ve temellendirilebildiklerini sonucunu çıkarabiliriz.

Önceki sayfalarda belirtti imiz gibi, geleneksel duygu kuramlarına kar ı çıkarken Sartre ele tirisini özellikle duyguların anlamlı ve amaçsal olmasına dayandırır. Ona göre, anlamlı ve amaçsal olan duygu “insan varolu unun organize edilmi bir biçimidir.”³⁰ Bununla Sartre açıkça duyguları bilinç dı ina iterek onların sadece psikolojik-fizyolojik düzensizlikler oldu unu savunan duygu kuramlarına kar ı çıkar. Ona göre, ““duygu” biçiminde olan, insan gerçekli inin kendisidir. Böyle oldu undan, duyguyu psikolojik-fizyolojik bir düzensizlik olarak dü ünmem mümkündür. ... nsan gerçekli i dı arıdan gelmez. Tam tersi, onun duygusunu yüklenen insandır ve sonuç olarak, duygu, insan varolu unun organize edilmi bir biçimidir.”³¹ Sartre’a göre, öncelikle duygular insan varolu unun anlamlı ve organize edilmi yapılarıdır. Duygu bir “ilinti” de ildir, onun bir anlamı vardır; bireyin ruhsal ya antısı içinde bir eyi anlamlandırır.³² u açıklar ki Sartre’ın sunmu oldu u duygu açıklaması duyguyu deneyimleyen öznenin duyu sal yapısını göz ardı etmez; aksine duyguyu bu duyu sal yapı çerçevesinde temellendirir. Sartre aynı zamanda duyguların “bilincin varlı nın bir biçimi” oldu unu, onların bilincin “dünyada oldu unu anlamasının yollarından” birisi oldu unu savunur.³³ Duyguları insan bilincinin varolu biçimi olarak de erlendirirken Sartre onları sadece duyu sal yapılar olarak de il, aynı zamanda bili sel yapılar olarak ele alır. Bu nedenle onun duygu açıklamasında insanın bili sel ve duyu sal do asını birle tirdi ini söylemek yanlı olmayacaktır.

Sartre’a göre, bilinç durumu olarak duygular aynı zamanda belli bir i levi olan ve varolu larını bu i levin gerçekle mesiyle ortaya koyan araçsal yapılarıdır. Kendi kuramını deneysel psikolojiden ayırmak için Sartre *Duygular*’da Husserl’in Brentano’dan almı oldu u yönelmi lik (intentionality) kuramını kullanır. Ona göre, bilinç yönelimseldir; yani, bir nesneye yönelmi veya bir nesne hakkındadır. Sartre’a göre, “duygu i aret etti i eye gönderme yapar. Ve i aret etti i ...insan gerçekli inin dünyayla ili kilerinin toplamıdır.”³⁴ Duygu sadece bir bilinç durumu de ildir, aynı zamanda niyetel bir eylemdir. Duygu, amacı ve anlamı olan bir ey hakkında veya bir eye yönelmi bir bilinç eylemidir. Bir bilinç biçimi olarak duygu nesnesiyle ili ki içinde var olur. Onun varlı ı yöneldi i nesneyle mümkündür.

³⁰ Sartre, *The Emotions*, s. 18

³¹ Sartre, *The Emotions*, s. 17-18

³² Sartre, *The Emotions*, s. 91

³³ Sartre, *The Emotions*, s. 91

³⁴ Sartre, *The Emotions*, s. 93

Sartre'in söylemiyle, "duygusal özne ve duygunun nesnesi çözülemez bir sentez içinde bütünlüme sahiptir."³⁵ u açıktır ki Sartre'in duygu açıklamasında duygular bilinç dışında veya bilinçaltında ortaya çıkan nedensel veya rastlantısal, fiziksel veya davranışsal olaylar değildir; tam tersi, duygular bilincin alanında olan bilincin organize edilmiş varoluş biçimleridir.

Sartre duyguları bilinç alanına taşıırken onları dünyayı anlamının ve anlamlandırmanın bir yolu olarak görür. "Duygu dünyayı anlamının belli bir yoludur."³⁶ Duyguları organize olma bir bilinç biçimi olarak açıklarken Sartre'in anlatmaya çalıştığı duygu deneyimleyen öznenin dünyayı anlaması ve anlamlandırması esnasında onu belli bir bilinç biçimine sokmasıdır. Bu yüzden Sartre, duygusal bilincin "ilk olarak dünyanın bilinci" olduğunu konusunda ısrarcıdır. Çünkü, daha sonra görece imiz üzere, aslında Sartre'in anlamda bakıldığında duyguda dünyanın belli bir bilinç biçimine sokulması, gerçekte nedensellik yasaları çerçevesinde varolan dünyanın gerçek neliğinin onu deneyimleyen öznenin seçimleri ve arzuları çerçevesinde de gerçekleştirilmesi ve dönüşümü çabasıdır.

Yukarıdaki temellendirmeler ışığında Sartre'in fenomenolojik duygu çözümlemesinde ortaya çıkan ilkeleri şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Duygular, anlamlı ve organize edilmiş yapılardır.
2. Duygular, içsel ve amaçlıdır.
3. Duygular, insan varoluşunun biçimleridir.
4. Duygular, bilinç durumlarıdır.
5. Duygular, yönelimseldir.
6. Duygular, dünyayı anlamının ve anlamlandırmanın yoludur.
7. Duygu, inançla birlikte vardır.

Bu yedi temel ilke ya da tespit Sartre'in hem kendi dönemine kadar gelen duygu kuramlarına getirdiği eleştiriyi, hem de aynada ele alacağımız gibi, günümüz duygu kuramlarıyla benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymada yardımcı olabilir.

³⁵ Sartre, *The Emotions*, s. 57

³⁶ Sartre, *The Emotions*, s. 52

Bili sel Duygu Kuramı ve Sartre'in Fenomenolojik Duygu Kuramı

Bu bölümde Sartre'in duygu kuramının ça da duygu kuramlarından bili sel ve duyu sal duygu kuramlarıyla benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymaya çalışacağız. Bili sel duygu kuramı duyguların inançlar, yargılar, yönelimsel durumlar veya tüm bunların bile imi oldu unu savunur. Bu temel iddiaları bakımından Sartre'in duygu kuramı ile bili sel duygu kuramı örtü ü. Bili sel duygu kuramının kökeni Stoahlara dayanır. Stoahlara göre, duygular dünya hakkında yanlış yargılardır.³⁷ Örne in, kızgınlık duygusu ki nin kendisine yanlış yapıldı ı yargısına varmasında ve/veya yanlış yapıldı ı inancına sahip olmasından ba ka bir ey de ildir. Duygular yanlış yargılar ve/veya inançlardır çünkü belirlenimci dünyada yer alan her olay bizim kontrolümüzde de ildir. Bu yüzden de ahlaki olarak etkisiz olarak dü ünülmelidirler. Stoahlara göre, duygular insanı sefil edip hayal kırıklı ina u rattı ından insanı mutsuz ederler. Bu nedenle ideal olan tüm duyguları bir kenara bırakıp onları ya antımızdan silmektir. Görüldü ü üzere Sartre'in duygu açıklamasının Stoahlara duygu açıklamasıyla ortak yönleri vardır. Her iki açıklamada da duyguların yanlış yargılar veya inançlar oldu u savunulur. Ancak Stoahlara, iyi ve mutlu bir ya am için tüm duygulardan arınmı lı ı savunurken Sartre bilincin varolu unun biçimi olarak duyguların insanı ve insan do asını anlamak açısından önemli oldu unu savunur.

Ça da bili sel duygu kuramının en önemli temsilcilerinden birisi Donald Davidson'dur. Ona göre, rasyonel eylemler, yönelimsel eylemler ve duygular inançlar ve arzuların bile imi yoluyla açıklanabilir. Özellikle de Hume'un gurur duygusu açıklamasını çözümlerken genel olarak duyguları inançlar ve/veya önermesel tutumlar olarak tanımlamıştır.³⁸ inançlar, duyguların nedenlerini belirler ve onlara sebep olurlar. Duygular, inançların ve arzuların mantıksal sonuçlarıdır. inançlar ve arzuların mantıksal bile imi yoluyla duygular rasyonel ve rasyonel olmayan olarak belirlenebilir. Duygunun nesnesini onu deneyimleyen öznenin inancının belirledi ini savunan bir di er bili selci Anthony Kenny'dir. Ona göre, inançlar sadece duygunun nesnesini belirlemez aynı zamanda duygunun ayırıcı özelli ini verir. Di er bir de i le, duyguyu di er duygulardan yönelimsel olarak onu belirleyen inanç(lar) aracılı ıyla ayırabiliriz. Sartre'in duygu açıklamasında da benzer eklede duyguların belirlenmesinde inancın ve yönelimsel tutumların önemli

³⁷ A. A. Long - D. Sedley, *The Hellenistic Philosophers: Volume I Translations of the Philosophical Sources With Philosophical Commentary*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 412.

³⁸ Donald Davidson, "Hume's Cognitive Theory of Pride," *The Journal of Philosophy*, 1976, III/19, s.745

bir rol oynadı nı göstermi tik. Ancak, Davidson ve Kenny'den farklı olarak duygunun nesnesini ve dolayısıyla kendisini belirleyen inanç Sartre'in açıklamasında duyguları bir birinden ayırmada birincil rol oynamaz. Sartre'in açıklamasına göre, duyguların ayırıcı özelli ini belirleyen bir ey varsa o da duygunun varolu sal olarak kendini nasıl ortaya koydu undan ba ka bir ey de ildir. Di er bir de i le, Davidson ve Kenny'nin duygu açıklamalarında duygunun kendisi ve ayırıcı özelli i epistemik ve mantıksal temellerde belirlenirken Sartre'in duygu açıklamasında bunlar varolu sal temelde belirlenir.

Sartre'in duygu kuramından açık biçimde etkilenen günümüz bili selci kuramcılarının ba nda Robert C. Solomon gelir. Gerçekten de Solomon'nun ortaya koydu u duygu açıklaması birçok yönden Sartrecı bakı açısını içerir. Solomon 'Duygu nedir?' sorusunu u ekilde yanıtlar:

“Duygular yapılandırıcı yargılardır. Sadece dünyamızda yorumlar ve de erlendirmeler yapmazlar ...dünyamızı yapılandırırlar. Gerçeklikte de il ancak de er nesnelere ve korku nesnelere, kazanç ve kayıp, onur ve haksızlıklar, samimi davranı lar ve e itsizliklerle dolu olan *gerçek üstü bir dünyada* ya arız. Arzularımız –ve özellikle de duygularımız bu dünyayı kurar. ...Duyguların yapılandırıcı yargılar oldu unda ısrar etmemin nedeni budur. Duygular ke fedilmez ancak bizim *gerçeküstümüzü kurarlar*. Onlar deneyimimize bazı anlamlar katan de er çerçevemizi sa larlar ancak ona ba vurmazlar.”³⁹

Solomon, Sartre'in duygu açıklamasında oldu u gibi duygularımızın deneyimledi imiz dünya hakkında oldu unu, bu dünyaya yönelik yargılarımız ve anlamlandırmalarımız tarafından yapılandırdı nı söyler. Ona göre, duyguları yapılandıran bilgi de il, anlamdır. Yine Sartre gibi duygunun yönelimsel oldu unu iddia eder. Duygunun olgularla de il de yönelimsel nesnelere tanımlanması gerekti i konusunda ısrarcıdır. Örne in, kızgınlık duygusunu açıklarken unu söyler: “Kızdı m ey John'un benim arabamı çaldı ı olgusu hakkında de ildir. Benim kızgınlı m “John arabamı çaldı” yönelimsel nesnesi hakkındadır.” Duygular, ya adı mız olaylara kar ı tepkilerimizdir. Bir duyguya sahip olmak birinin durumu hakkında yargıya varmaktır Duygular normatif yargılardır, genellikle de ahlaki yargılardır. Duygusal yargılar dünyayı dönü türmeye ve de i tirmeye yönelik yargılardır. Bu yüzden de amaçsaldırlar. “Bir duygu soyutlanmı /izole edilmi bir yargı de ildir, ancak dünyayı görme yolumuzun (yollarımızın) tümünün bir alt

³⁹ Robert C. Robert, *The Passions: Emotions and The Mesning of Life*, Cambridge: Hackett Publishing Company, 1993, s.134-135.

sistemi olan bir yargılar sistemidir.”⁴⁰ Duygu, onu deneyimleyen öznenin dünyayı kendi bakı açısından görerek, de erlendirerek yapılandırdı ı ve böylece ona anlam atfetti i yargısal bir yapıdır.

Duygu açıklamasında Sartre duyguları belirlenimci dünyanın dı nda olan “sihir” dünyasına koyarken, Solomon duyguları gerçekli in de il, gerçeküstülü ün dünyasına koyar. Solomon yine Sartre'a benzer olarak duyguların inançlarla birlikte gitti ini söyler. Ancak, Solomon, Sartre'dan farklı olarak duyguyu inançla özde le tirir. Bu farklılık tam da onun duygu kuramını Sartre'ın duygu kuramından ayıran eydir. Sartre duygu açıklamasında duyguların bilinç durumları olduklarını ve inanç fenomeni olduklarını savunurken onları insanın hem bili sel hem de duyu sal varolu unun gerçeklikleri olarak alır. Ancak, Solomon'nun açıklamasında duygular salt bili sel ve mantıksal yapılar olarak görülür.

Bili selciler duyguları do ru veya yanlı inançlar olarak aldıkları, inançları da kendi kontrolümüzde gördükleri için duygularda edilgenlik söz konusu de ildir. Korkmamıza ve öfkelenmemize neden olan sadece bir ba kasının gerçekleşti rildi i bir eylem de il, bizim o eyleme ili kin yargımızdır. Bu yargı ise kendi elimizde olan bir eydir. Sartre'ın görü leri bu noktada bili selci kuramla örtü üyor gözüküyor.

Öte yandan, Sartre'ın kuramı öznelci yönüyle duyu sal kuramla örtü se de onunla temelde ayrılır. Duyu sal duygu kuramı duyguların basit *duyu lar* oldu unu ileri sürer. Bu kurama göre, bir deneyim durumunu duygu olarak belirleyen ve onu di er deneyim durumlarından ayırt edenin onun duyulan veya hissedilen niteli i veya duyu un öznel farkındalı ıdır.⁴¹ Buna göre duygular içimizde hissetti imiz, bu his sonucunda eylemde ifade bulan içsel eylemlerdir. Ne var ki, bazı duyu sal duygu kuramları sonuç olarak duygunun fizyolojik/bedensel de i imden ibaret oldu unu iddia ederler. Buna göre, bir duygu deneyimindeki fizyolojik/bedensel de i imler söz konusu duygunun ilintisi de il onun asıl nedenleri ve etkileridir. Sartre, duyguda özneli i kabul etmesine kar ın niyetselli i, yönelmi li i ve inançları dı ta tutarak duygu açıklamasını fizyolojik veya bedensel açıklamaya indirgeyen tüm yakla ımlara kar ı çıkar.

Sartre'ın fenomenolojik duygu kuramında pasiflik ya da edilgenlik söz konusu de ildir. Çünkü varolu çulu un temel ilkesi gere i biz edilgen

⁴⁰Solomon, “Emotions and Anthropology: The logic of Emotional World Views,” *Inquiry*, XXI, 1978, s. 187.

⁴¹William P. Alston, “Emotion and Feeling” *The Encyclopedia of Philosophy*, edited by Paul Edwards, 1976, Vol.2, s.480., Ronald de Sousa, “Emotions”, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford University, <http://plato.stanford.edu>, 2009 .

varlıklar de iliz. Bu hem duygular, hem de tüm eylemlerimiz için söz konusudur. Sartre, kendi dönemindeki psikolojilerin duyguyu insan do asının etken de il de edilgen bir yönü olarak gördü ünü; “duyguyu” sadece bir “ilinti” olarak ele alır; duyguyu yıkıcı, amaçsız ve anlamsız olarak de erlendirir; duyguyu, bir bilinç hali de il de bilinçte, davranı ta veya insan fizyolojisinde ortaya çıkan bir durum olarak gördü ünü belirterek bunu ele tirir.⁴²

⁴² Sartre, *The Emotions*, s. 7

SONUÇ

Sonuç olarak, u açıktır ki Sartre'in *Duygular*'da ortaya koymu oldu u duygu açıklaması temel savları gere i ça da bili selci duygu kuramları arasında de erlendirilebilir. Ancak, temel savı çerçevesinde, yani duyguyu deneyimleyen öznenin bilincinin varolu sal yapısının önemli olması (bu da Sartrecı açıklamada bilincin öznel ve duyu sal yapısının önemli olması demektir) açısından Sartre'in duygu kuramı bili sel kuramdan farklıdır. Bu yüzden de onun *Duygular*'da ortaya koydu u kuram bili selci özellikleri göz önünde bulundurularak ça da bili sel duygu kuramları altında "fenomenolojik" veya "varolu çu" bili sel duygu kuramı olarak sınıflandırılabilir. Bunun yanı sıra duyu sal duygu kuramları içinde ruhsal duyu un duygu için belirleyici bir nitelik oldu u dü üncesini ilk vurgulayanlardan birinin Sartre oldu unu söyleyebiliriz. Bu yönüyle günümüzde duygunun ne tek ba ma bili sel, ne de tek ba ma duyu sal oldu unu ama her ikisiyle birlikte açıklanabilece i görü üne yakla an bili sel-duyu sal duygu kuramı Sartre'a çok ey borçludur.